

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani
vsak teden dvakrat, namreč
v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiweis.

Veljajo za celo leto po pošti
4 fl., scer 3 fl., za pol leta
2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 17. decembra 1853.

List 101.

Kako terden les ohraniti.

(Po dr. Lüdersdorfu *).

Kdor koli ima s stavbinim, to je tesarskim in mizarskim lesom (Bauholz) opraviti, ali kdor takega lesa potrebuje, nam bo rad poterdil, kakošna velika dobrota bi bila taka znajdba, po kateri bi se dal imenovani les delj časa terden ohraniti, ki se tako lahko pokvari in svojo terpežnost in vrednost zgubi. Ta potreba pa je toliko bolj očitna, ker gojzdi od dne do dne bolj pešajo, in kakor bo enkrat derv zmanjkalo za kurjavo, ako se ne začne bolji gospodarstvo v gojzdi, taka se bo zgodila tudi lesu za stavbe, tesarskemu in mizarskemu. Kadar tisti nesrečni čas doide, ne vém: al bo železo zamoglo les tako nadomestovati, kakor nadomestujeta premog in šota derva?

Že dolgo premišlujejo in skušajo umni možje, kako bi se dala pokvara stavbinega lesa odvrniti, in že pred 50 leti so si prizadevali takošne namake iznajti, po katerih bi se dalo temu v okom priti, da bi za mizarske in tesarske potrebe posekani les ne gnjil in trohnel, ampak se terden ohranil. Težavna je ta reč; marsiktera skušnja je spodletela in marsikaj se je iznova skušalo.

Kako pa je to, da je tako težavno pomoček najti zoper to nadlogo, saj imamo vendar dosti tacihi stvari, ki jih imamo dosti tacihi pomočkov, al kaj drugega je, kar dela napotke, in to je, da dosihmal ni bilo moč, lahko in brez velicnih stroškov takošne tekočine v les spraviti. Tesarski in mizarski les je namreč skoz in skoz z zrakom (luftom) navdan, in ta zrak se zoperstavlja vsaki tekočini tako, da bi se moral včasih leto in dan namakovati, da ga tekočina le za pavce premoči.

Med tem, ko se je poskušalo veliko veliko let dostojno namako znajti, je rastlinoznanstvo zvedilo, da rastline po koreninah in po deblu zamorejo serkati mnogoverstne tekočine, in da po tih potih posekana stvar gré gori do naj višjih vej in celo v perje.

Ta skušnja je pred 10 leti gosp. Boucherie-a pripravila, da je skušati začel les po ti poti napajati s tekočinami, ki naj ga varjejo gnjiline. V ta namen je deblo drevesa, ko je še v zemlji stalo,

tikoma tál krog in krog našagal, je zavotal okoli te zareze primerno skledico, v katero je vlijel neko raztopljeno rudninsko sol tako, da je tekočina čez zarezo stala in tedaj va-njo teči zamogla. Kmalu je drevo poserkalo vse, in v vsih vejah se je najdla po tem tista tekočina.

Po tem takem je bilo dokazano, da je mogoče po ti poti napojiti drevo s kakoršno koli tekočino. Al to je bila le skušnja za rastlinsko vednost, s katero se ni nič pomagano tesarjem in mizarjem. Kmalu se je Boucherie tudi sam prepričal, da tako ne bo šlo, zakaj drevesa v gojzdu s takimi okrožniki obdajati in te nalivati je lahko rečeno, pa težko storjeno. Kaj bi bilo, si misli Boucherie dalje, ko bi posekano drevo z odsekanimi vejami postavil v tako namako? Storil je, kakor si je mislil, — ali posekano deblo ni serkalo več; mrtvo je bilo in sesavne žilice niso serkale več.

Ko je Boucherie skušal in skušal po ti drugi poti svoj namen doseči, stopi Anglež Pajen leta 1846 na noge, in znajde les obvarovati gnjilobe. Al znajdba njegova je le za kratek les, kakoršen je za lesene pokladnice na železnicah; za te pa je tako dobro poterjena, da na Angležkem z vsimi pokladnicami tako ravna, ki so za veliko veliko let stanovitne v zemlji. Pa kdo bo po njegovem s sisalko (Luftpumpe) iz lesa zrak spravil in potem ga napajal s tekočino, ki ga varje gnjiline! Njegova znajdba je tedaj toliko kakor nič za potrebe kmetijske, ker za te mora biti vsaka reč lahka in ne draga.

(Dalje sledi).

Napredovanje sviloreje na Krajskem.

Po iskrenim prizadevanju rajnega gosp. J. Hradecki-ga prebujena sviloreja v Krajski deželi, kjer je bila od začetka francoskih vojev do leta 1830 popolnoma zapala, sedaj z veličanskimi koraki srečno napreduje. Že je murbnega drevja šestertjeto veliko nasajenega, v mnogih krajih lepo odraslega, in od leta do leta se bolj razširja murvoreja. Zlasti na Dolenskem, okoli Metlike po verlem izgledu gospoda tehanta V. Vouka, kakor tudi vst. Jerneju, v Mokricah, v Rakovniku in Veliki Vasi že toliko murbnega perja zraste, da po več centov židnih mešičkov (kokonov) v vsakem kraju na leto priredijo.

Mikaven izgled in opominovanje k sviloreji daje poslednji čas tudi visoko vladarstvo z zasajevanjem murba ob železnici, kar je z drevjem, ki ga mu je naša kmetijska družba po sila nizki ceni podala, tudi okoli Ljubljanskega kolodvora prav lepo izpeljalo. Ta naprava, ako bode speljana po celi železnici, bo sčasoma s pro-

*) Dr. Lüdersdorf je v letopisu pruske kmetijske družbe na znanje dal, kako se da tesarski in mizarski les dober ohraniti. Skušnje od več strah, ki jih je zvedilo vredništvo Dunajskega časnika: „Allg. Land- u. Forstw. Zeit.“, in ktere poterjujejo taisto ravnanje, napotijo tudi nas razglasiti ga. Vred.

dajo perja lepe obresti v ta način porabljenega dnarja donesla, še več koristi pa deželi z dobrim izgledom in obujenjem ljubezni do sviloreje zagotovila.

Naj večji zaslugi za pospeh murvo- in sviloreje na Krajskem si nabera naša kmetijska družba, ktera je že čez sto tavžent murbinih drevčes po deželi (in tudi na Štajersko) oddala in si tako na vso moč prizadeva podlago postaviti bogati prihodnji sviloreji na Krajskem. Neprenehoma seje vsako leto veliko murvinega semena na svojem vertu, prodaja drevčesa po nizki ceni, in jih deli tudi brez plačila v podporo sviloreje. Z vsem tem še ne zadovoljna kupuje tudi pridelane mešičke po visoki ceni z namenom, tudi med kmeti zaupanje in veselje tega žlahnega pridelka obuditi.

Z živim veseljem smo zapazili poslednje 2 leti, da tudi šolska mladina se hvalevredno sviloreje poprijema za kratki čas, ki se gotovo žlahniši nemore obračati, kakor s tim nedolžnim opravilom. Dorašeni možje bodo ti naj boljši učniki in verli podpiravci sviloreje po domovini. Le nekaj imamo mladim svilorejcem priporočati, da namreč brez dovoljenja gospodarja murvinih drevčes se perja ne poslužujejo, ker razun družega je treba tudi to vediti, da na pravem oberanju perja je veliko ležeče za rast prihodnjo, da se ne pokvari.

Svilni pridelk tekočega leta dokazuje, da so v mnogih krajih naše dežele zapazili vrednost sviloreje, kakor tudi, da so se v reji sviloprejk tu in tam že dobro zurili. Prejšnje leta se je priravnalo svilnih mešičkov na Krajskem brez Ipave 200 do 500, letos pa čez 1000 funtov, kteri so bili večidel dobro obravnani, in torej so dobili tako lepe svile, da so je bili fabrikanti na Laškem in na Dunaji prav veseli. Za tega voljo so se letos mešički dražji kot sicer, namreč živi funt po 40 do 45 kraje., umorjeni po 50 kr. do 1 fl. plačevali. Zraven g. dr. Orla jih je tudi letos kmetijska družba le za to nakupovala, da se je tudi majhni pridelk vedel kam na prodaj nositi in tako tudi od te strani obuditi ljubezin do sviloreje.

Perva skerb vsakterega, kdor se namenna s svilorejo pečati, mora biti s potrebnim perjem se preskerbeti, tedaj murb nasaditi, ki dajajo hrano svilnim gosencam. Prostora za nje se ne manjka, pa vendar v glino in močiren svet jih ni saditi; one ljubijo suh, kamnit in peščen apnenec; zlasti ob cestah rastejo čversto, od kodar voda blato do njih zanaša.

Kadar se pa nabira pirje z drevčes, je treba skerbeti, da se rast murb ne zatira ali clo ne zaduši, ampak da drevje vedno večje postaja, in vsako leto več perja dá.

To opravo natanko popisati, bi bilo težko, ker to se dá le djansko dobro naučiti. Učenci murvo- in sviloreje dobivajo ta nauk na vertu kmetijske družbe, pa tudi gosp. dr. Orel v Ljubljani, ki se s svilorejo posebno pridno pečá, z veseljem vsakemu rad natanko kaže, kako se ima to delo opravljati.

(Konec sledi.)

Zgodovinske reči.

6. Kaj je slovenski narod Oglejskim patriarhom hvale dolžan.

Da je saj v večji del sedanjih slovenskih strani keršanstvo v prvem začetku iz Ogleja zaneseno bilo, je gotovo. Ravno tako pa se ne more tajiti, da je bila sveta véra drugi pot v osmem stoletji v južnih slovenskih krajih po Oglejskih patriarhih zopet uterjena, takrat ko so se v severni strani nad Dravo Solnograški nadškofje za njeno razširjenje trudili. Samo to se težko pogreša, da od djanja Oglejskih višjih pastirjev ni nobenega takošnega spisa, kakoršnega imamo od Solno-

graskih. Morebiti pa kaj tacega leži v katerem arhivu skritega, morebiti celo v rimskem; saj je slavní kardinal Angelo Mai ravno iz vatikanskih rokopisov bukve oglejskih škofov Niceta in Pavlina, in del verste ondašnjih patriarhov na svetlo dal; morebiti je kaj več v življenjepisih sv. Pavlina pri Bolandistih zaslediti, do kterega mi še ni bilo dano priti.

Nekako zaboli človeka, da pisatelji Oglejskih reči le po verhu jemljejo, ali še celo odpovedujejo, kar se je iz Ogleja za spreobrnitev Slovincov zgodilo; da Rubeis, na primero, pri govorjenji od tega jo kar kratko odreže, daje po spisu od spreobrnjenja Gorotancov vse to delo Solnograškim nadškofom prilasteno, da tedaj pripovedi od dela Oglejskih patriarhov niso verjetne.

Razun svete vére je pa morebiti še druga, ne sicer tako važna, vendar nam draga reč, za ktero bi mogli Oglejskim patriarhom hvale vediti. Pogledjmo namreč, kako daleč se sedanji čas sedeži Slovincov stegujejo, koliko so bili pa nekdanji čas razširjeni. Eno, kar je slovenščino od Donave proti Dravi vganjalo, so bili nemški naselniki v velikem številu. Že pisatelj spreobrnjenja Gorotancov pové, da so Bavarci s Slovenci stanovali vkupaj. Vender mora še drugi vzrok biti, da so Slovenci med Nemci čisto zginili; nemško plemstvo in nemška vlada tegani storila, zakaj takošnja je bila tudi na južni strani Drave, in vender so se tukaj še nemški naselniki pogubili, razun Kočevja. Morebiti bi se utegnito zadosti gotovo reči, da cerkev in šola je v teh straneh o zadevah slovenščine in nemščine nar več storila. Kolikor daleč so Oglejski patriarhi svojo pastirsko palico stavili, ob Soči in Savi do Drave, toliko daleč še dan današnji Slovenci stanujejo; le en del se jih na severni strani Drave še najde, kakor sploh na mejah povsod en jezik med družega sega; ob Kerki in Lavanti, ob Salci, Anizi, ob zgornji in srednji Muri, ob južnih bregovih Donave, koder je veljala Pasavska in Solnograška duhovna oblast, so Slovenci sploh zginili.

Kar šole tiče, je pomniti, da Oglej je kdaj svoje učilnice za izobraženje duhovšine in plemstva imel, da ga je ravno po tem pred taliansčina kakor nemščina zadevala, brez da bi bila slovenščina zategavoljo posebne zgube terpela. Šolo je pa za Oglejsko okrajno že talianski kralj Lotar, Karla velicega vnuk, v Starem mestu (Forum Julii, Cividale) ustanovil v l. 823; pozneje pa je patriarh Nikolaj s privoljenjem svojega polbrata cesarja Karla IV. ravno v tistem mestu v l. 1354 višjo šolo (generale studium) osnoval. V tem mestu so tudi patriarhi dolgo časa sedež imeli, in vender ondi še dan današnji Slovenci stanujejo. — Mislim, da teh besed ne bo nihče vzel kot enostranskih, ampak le kot zgodovinske; resnična zgodovina namreč reči tako jemlje, kakor so, ne kakor bi jih kdo rad imel.

Pri tej priložnosti se ne morem zderžati, da bi ne opomnil še ene reči. Kadar se popisuje ustavljenje Goriske nadškofije, se večidel na poslednje Oglejske patriarhe veliko nemarnosti za svojo čedo in preobilno uklanjanje do Benečanov naklada. Zgodbopisje naj pač ne bo enostransko! Ravno zastran poslednjih Oglejskih višjih pastirjev se utegne namreč to prašati: kdo jih je v oblast Benečanom izdal, in tedaj kriv bil, da niso mogli svojih ovčic prosto oskerbovati? In tukaj se bo s prerokom odgovorilo: „očetje naši so grešili, in mi smo nosili njih krivico.“ Jez saj sem to mislil, ko sem vojsko Oglejskih patriarhov s svojimi podložniki v 14. in 15. stoletji prebiral.

P. H.

Društvo sv. Mohora.

26. novembra se je Celovski odbor društva sv. Mohora zbral in pri tej seji sklenul, kakor sledi:

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Novice izhajajo v Ljubljani
vsak teden dvakrat, nam-
reč v sredo in saboto.

Odgovorni vrednik Dr. Janez Bleiweis.

Veljajo zacelo leto po pošti
4 fl., scer 3 fl., za pol leta
2 fl. po pošti, scer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XI.

V saboto 24. decembra 1853.

List 103.

Kako terden les ohraniti.

(Po dr. Lüdersdorfu.)

(Dalje.)

Da se kotlovinski ali modri vitriol (Kupfervitriol) ne trati po nepotrebnem, mislim, da na 100 delov vode se ga mora vzeti naj manj 1 del (to je, 1 odstotek ali 1 procent); postavim, na vsak bokal ali pint (Mass) vode čez poldrugi lot dobre mere imenovanega vitriola, ki se rad raztopi v vodi; deževnica ali pa tekoča voda iz reke je pa za ta namen bolj pripravná kakor voda iz štirne, ki ima zmiraj nekoliko apna v sebi, po katerem vselej nekoliko kotlovine v zgubo gré. Ako bi pa le druge vode pri rokah ne bila, se zamore jemati tudi voda iz štirne; le se ji mora poprej enmalo hudičevega olja (na vsak bokal nekoliko kapljic) priliti. Da se pa lože raztopi vitriol, daj ga zdrobiti poprej in toplačo pomešaj nektereokrat.

Kar pa utiče namakanje lesa, se opravi to bolj počasi ali hitreje potem: ali je les dolg in debel ali pa so le bolj tanki kôli, zakaj gori že je rečeno bilo, da hitrejši serkanje se veže s hitrejšim hlapenjem; hlapenje pa se ravna po širjavi drevésa, ki ni v primeri s kubičnim deržajem. Ako tedaj drevó 6 pavcov debelo in 20 čevljev dolgo o 14 dnéh izhlapi svoj sok iz sebe in se osuši, ni misliti, da drevó, ki je na pol debelejši, čeravno enako dolgo, bi se osušilo v 28, ampak osuši še le v 42 dnevih.

Tudi po dolgosti stebila se ravna kraji ali dolgi čas namakanja, ktero naj se takole opravlja:

Če hočemo deblo, ki je od 1 do 8 pavcov debelo in 10 čevljev dolgo, na to vižo uterčiti, ga postavimo potem, ko je omlajeno bilo, pokonci v kak čeber ali kako kad, ktera je nalita z omenjeno vitriolovo vodo takó, da debila 8 do 12 pavcov globoko v ti namaki stojé.

To je vse. Le to imamo še omeniti: če so koli zlo tanki, kakor za hmelj, terte, fižol, in so 16 do 18 čevljev dolgi, naj se omlajijo le na pol njih dolgosti in scer tako, da spodnja polovica kola skorjo obderži, in namakovani koli ne smejo na soncu stati, sicer bi prepočasi serkali namako.

(Dalje sledi.)

Napredovanje sviloreje na Krajskem. in nekteri opomini svilorejcom.

(Konec.)

Kar utiče rejo svilnih gosenc ali sviloprejk, se je pri izmotavanju svilnih mešičkov ali kokonov skazala potreba svilorejce naše opomniti, da sviloprejke po do-

stalem drugem spanju nimajo nikoli preveč prostega zraka, in reči smemo, da večji del njih bolezin izvira od pomanjkanja čistega zraka. One ne potrebujejo ne veliko gorkote in tudi ne varovanja pred vetrom, gromom, bliskanjem, treskom, še dež jim ne škodva; nekoliko kasneje scer v taci okoljšinah dorastejo, so pa toliko zdraviše in överstejšje, več in tudi lepše svile dajo. Zlasti takrat, kadar se zapredujejo, potrebujejo čistega zraka, sicer predejo in dajo malo-vreden pridelk.

Naj sotedaj po dokončanem drugem spanju noter do zadnjega zmiraj na stečaj odperete vrata in okna stanic, v katerih se sviloprejke redijo. Tudi nikar ne zakrivajte sviloprejk o zapredovanju ne s platnom ne s papirjem. Naj lepši se zapredejo v oblancih ali na suhih vejah.

Svilna gosenca potrebuje 5 do 6 dni, da se popolnoma zaprede, in 20 do 25 dni potem, ko se je začela zapredovati, zloma metulj iz mešička.

Pred dokončanim delom motena gosenca rada neha presti, in iz predolgo ne pobranih mešičkov znajo metulji izlesti.

Obojni škodi oditi, kaže naj bolje: pobrati mešičke čez teden pe začetem zapredovanju, in jih koj žive prodati, ker vsakteri ne vé ali nima priložnosti jih prav in do dobrega pomoriti. Letos smo imeli priložnosti veliko preveč, viditi, da med mešički, ki so bili pomorjeni, je kmalo po tem vse polno bilo živih metuljev, ki so izlezli iz kokonov in so dvojno škodo napravili: prvič ima pregledani mešiček clo malo vrednosti, ker vse svilne nitke so na tistem mestu pretergane, — in drugič poserjejo metulji mešiček z obilnim blatom, ki nesnaži veliko družih mešičkov, kateri blizo njega ležé. Po tem takem se tisti zlo okupi, ki take nepopolnoma pomorjene kokone kupi. — Treba se nam je zdelo tega omeniti, da ne pride svilorejec sam v škodo, in da tudi kupca ne poškodje, ki se zanese, da je kupil mrtve kokone, po tem pa mu živi postanejo in ga v škodo nesó *).

Ako se bojo védli svilorejci naši in vsih slovenskih dežel po teh vodilih, bo od dné do dné veselejše napredovala koristna in prijetna sviloreja! Ljudoljub.

Zgodovinski pogovor.

(Konec.)

Naš učeni in pridni zgodovinar dr. Klun sicer v nekem zvezku: „Historische Mittheilungen“ navaja pisan dokument, da so Franki postavili Lublano, — ali ta dokument je iz novejših časov, in dokaz je težek, da

*) Čez in čez resničen in praktičen je ta opomin skušenega gosp. Ljudoljuba. Tudi kmetijska družba, skupuje letos kokone, se je prepirčala obilno, da dokaj mešičkov, ki so ji bili mertvi prodani, se oživilo je in naključilo gori popisano škodo.

Vred.